

УДК 343.222.2(477)

В. В. Висоцька, аспірантОдеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ОБМАН ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

У статті йдеться про дослідження поняття обману як способу вчинення злочину. Розглянуто етимологічне значення обману, його історія, статті Кримінального кодексу України, ознаки кримінально-караного обману, сформульовано теоретичне поняття обману.

Ключові слова: обман, спосіб, вчинення злочину, кримінальне право.

На думку давньоримських юристів, усякий злочин вчинюється або шляхом насильства (*iniuria*), або шляхом обману (*dolus*). Обман та насильство проявляються у різних сферах суспільного життя і залишаються двома найпоширенішими способами злочинної поведінки.

Обман розглядається вченими різних напрямів — філософами, психологами, юристами. З точки зору філософів поняття обману пов'язано з пошуком істини, яка буває суб'єктивною і об'єктивною, що залежить від сприйняття конкретною особою. Психологи розглядають обман з точки зору комунікативної сфери, як один із способів людського спілкування. Юристів же обман цікавить як спосіб вчинення злочину, що найчастіше пов'язаний з порушенням майнових прав.

Розвиток кримінально-правового обману пов'язаний з розвитком торгівлі в Росії, таким чином, обман передусім пов'язувався з майновими відносинами, хоча спочатку і відносився до області поліцейського права, як дії, які порушують положення про єдність системи мір і вагів [1, 136].

До обману досить тривалий час також відносили і дії, що були направлені на миттеве (ривок), непомітне (кишенькова крадіжка) вилучення майна у потерпілого [2, 97–173].

У юридичній літературі XIX століття можна було зустріти міркування про те, що широка караність майнових обманів ускладнює свободу і зручність комерційного обігу; що отримання продавцем «премії» за свою спритність, хоч би і за рахунок неуважності покупця, — явище сповна нормальне, яке сприяє розвитку торговельних операцій [3, 378].

До вивчення поняття обману в його кримінально-правовому значенні неодноразово зверталися радянські, а потім — російські вчені-криміналісти. Серед них — Г. Н. Борзенков, Є. В. Ворошилін, Л. Д. Гаухман, Г. А. Кригер, Н. І. Панов, Р. А. Сабітов, та інші, розглядаючи обман як самостійне кримінально-правове явище, як спосіб вчинення різних видів злочинів в особливості — шахрайства.

Звернемося до етимологічного значення поняття «обман». Безліч сучасних словників пропонує загалом близькі за своїм значенням визначення поняття «обман».

С. І. Ожегов визначає **обман** як помилкове уявлення про що-небудь, оману [4, 266].

В іншому словнику **обман** — шахрайство, шарлатанство; розіграш (без корисливої мети), містифікація; омана [5, 178].

Ще одне тлумачення визначає **обман** як брехню; те, що вводить в оману, обманює; помилкове, хибне уявлення, ілюзію [6, 662–663].

«**Обман** — свідоме введення когось-небудь в оману, неправда, брехня, брехливі вчинки, слова; брехня, яка видається за істину; слова, вчинки, дії і тому подібне, які навмисно вводять в оману» [7, 56].

«Обманювати — говорити або писати брехню, неправду, протилежне істині» [8, 104].

Обман — навмисне введення іншої особи в оману (містифікація, обдурювання, шарлатанство) [9, 129].

У кримінальному законодавстві будь-якої країни можна налічити декілька десятків складів злочинів, які вчинюються шляхом обману: це контрабанда і шахрайство, фальшивомонетництво, обман покупців і замовників, підробка документів, надання неправдивих свідчень, хабарництво, службовий підлог.

Таким чином, обман, як юридично значима ознака складу злочину, відвіку привернув до себе увагу юристів. Обман може міститися в нормі КК як обов'язкова ознака складу злочину (наприклад, шахрайство); може бути у складі об'єктивної сторони злочину, а може бути окремою дією, яка поряд з іншими утворює спосіб вчинення того або іншого злочину (підробка і збут грошей та цінних паперів).

У будь-якому випадку обман є складовою частиною об'єктивної сторони складу злочину. Спосіб, витонченість, характер, зміст обману залежать від конкретного складу злочину, проте, не дивлячись на це, в будь-якому складі злочину обман має схожі риси, що проявляються в його закономірностях.

Поняття обману використовується законодавцем при конструюванні складів злочинів, насамперед тих, що вчинюються у сфері економіки. Економіка є основою існування будь-якого суспільства. Але збиток економічним відносинам від вчинення злочинів з використанням обману багаторазово перевищує той, який спричинюється насильницькими злочинами. Потерпілими стають не тільки окремі особи, але і організації, підприємства, держава в цілому. У чинному законодавстві та Кримінальному кодексі України (далі — КК України), на жаль, не розкривається поняття обману.

Так, єдине законодавче визначення **обману** містилося в КК 1922 г.: «Обманом вважається як повідомлення неправдивих відомостей, так і явне приховування обставин, повідомлення про яких було обов'язковим» [10, 31].

Таке визначення обману було сприйняте і в подальші роки не лише судово-слідчою практикою, але і наукою.

У КК України злочини, які вчинюються за допомогою обману, переважно містяться в Розділі VI — «Злочини проти власності» та Розділі VII — «Злочини у сфері господарської діяльності».

Основним майновим злочином, який вчинюється за допомогою обману, є шахрайство (ст. 190 КК України) [11, 519].

Пряма вказівка на обман як на спосіб вчинення злочину міститься також в ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою) [11, 526], ст. 225 (обман покупців та замовників) [11, 702]. Обман як ознака об'єктивної сторони міститься в ст. 200 (незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення) [11, 558]; ст. 201 (контрабанда) [11, 560], ст. 205 (фіктивне підприємництво) [11, 597], ст. 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [11, 615]; ст. 215 (підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків) [11, 663]; ст. 216 (незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок) [11, 665]; ст. 217 (незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірної клейма) [11, 671]; ст. 218 (фіктивне банкрутство) [11, 672]; ст. 219 (доведення до банкрутства) [11, 674]; ст. 221 (незаконні дії у разі банкрутства) [11, 677]; ст. 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами) [11, 679] та інші. Таким чином, обман «допомагає» вчинити більшість злочинів в сфері економіки.

Обман сам по собі не є кримінально-караним, поки він не є частиною кримінально-протиправного, суспільно небезпечного діяння, способом вчинення

злочину. Кримінальне покарання в даному випадку настає не за сам обман, а за діяння, які вчинені за допомогою обману і заподіяли шкоду суспільним стосункам.

Обман, як і будь-яке інше злочинне діяння, повинен мати певні ознаки:

1. суспільну небезпеку (здатністю за допомогою обману заподіювати шкоду або створювати реальну загрозу спричинення шкоди суспільним стосункам, які охороняються кримінальним законом);

2. буи вольовим і усвідомленим (що формує в уявленні особи, яку обманюють, свідомо неправильного для винного уявлення про факти, речі, явища, події або свідомо підтримуючим вже наявну оману з метою певного варіанту поведінки, потрібного винному);

3. протиправність і караність (спосіб, що «забезпечує» вчинення тих злочинів, які вказані в чинному кримінальному законодавстві);

4. діяння (специфічний спосіб впливу на людську психіку).

Враховуючи вищевикладене, можна сформулювати дефініцію обману:

Обман — це специфічний спосіб впливу на людську психіку, що полягає в умисному формуванні в свідомості особи, яку обманюють, неправильних уявлень про факти, речі, явища, події або що свідомо підтримує вже наявні помилки з метою формування певного варіанту поведінки, необхідного винному при вчиненні ним суспільно небезпечних діянь, вказаних в кримінальному законі. Таким чином, обман «допомагає» вчинити більшість злочинів в сфері економіки. Об'єднує їх та обставина, що обман як спосіб усвідомленої поведінки завжди вказує на умисний характер злочинного діяння. Таким чином, можна зробити висновок, що обман є самостійним кримінально-правовим явищем, яке необхідно відокремлювати від суміжних з ним понять, таких як примус, насильство, зловживання довірою.

Література

1. Костомаров Н. И. *Очерк торговли московского государства в XVI — XVII вв.* СПб., 1862.
2. *Судебник 1550 г.* // *Российское законодательство X—XX вв.* в 9 томах. Т.2.М.: Юридическая литература, 1985.
3. Н. Д. Сергеевский, *О мошенничестве по действующему русскому праву*, «Юридическая летопись», 1890 г. № 11.
4. Ожегов С. И. *Словарь русского языка.* М.: Русский язык, 1988.
5. Александрова З. Е. *Словарь синонимов русского языка / Под ред. Л. А. Чешко.* М.: Советская энциклопедия, 1971.
6. *Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. Н. Ушакова.* М.: Русские словари, 1994. Т. 2.
7. *Словарь русского языка. В 4-х т.* М., 1985—1988. Т. 2.
8. Даль В. *Толковый словарь живого великорусского языка.* Т. I. М., 1955.
9. Щербатых Ю. *Искусство обмана: Эксмо-Пресс, 1998.*
10. *УК РСФСР 1922 г.* М.: Знание, 1922. *Примечание к ст.* 187.
11. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/за ред.М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 7-ме вид., переробл. та допов. — К.: Юридична думка, 2010. — 1288 с.*

В. В. Высоцкая, аспирант

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОБМАН КАК СПОСОБ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Обман как научная категория изучается различными отраслями науки. Уголовно-правовая наука не стала исключением. Уголовный кодекс рассматривает обман не только как обязательный признак состава преступления, но и как способ совершения преступления.

Ключевые слова: обман, способ, совершение преступления, уголовное право.